

Integrarea țărilor Europei Centrale și de Est în cadrul spațiului economic european: miza și amenințările pentru schimburile euro-mediteraneene^{x)}

Daniel Labaronne

Universitatea Bordeaux 1 - Franța

Introducere

Începând din 1990 Spațiul European este confruntat cu profunde bulversări geopolitice și economice: dezintegrarea URSS, prăbușirea CAER, dezmembrarea pactului de la Varșovia, tranzitia economică planificate la economia de piață, crearea Spațiului Economic European Comunitatea Economică Europeană (CEE) + Asociația Economică a Liberului Schimb (AELS); integrarea economică consolidată în cadrul Uniunii Europene (UE), adeziunea a patru membrii din AELS la UE.

În această configurație nouă, țările Europei Centrale (Ungaria, Polonia, fostă Cehoslovacie) și țările Europei de Est (Bulgaria, România) au multiplicat inițiativele de cooperare regională. Aceste inițiative s-au dezvoltat prin trei tipuri de acorduri economice:

- acorduri de asociere semnate între Comunitatea Europeană și fiecare din cele cinci țări ale Europei Centrale și de Est (TECE);
- acorduri de liber-schimb stabilite între AELS și fiecare țară TECE, între țările grupului de la Vișegrad^{1/};
- acorduri de cooperare economică între țările riverane Mării Negre^{2/}.

Aceste acorduri trebuie să permită dezvoltarea cooperării la nivel regional între parteneri firești legați prin proximitate

geografică și afinități istorice sau culturale. Ele se înscriu în perspectiva adeziunii TECE la Uniunea Europeană. Efectele așteptate de la această integrare economică consolidată sunt, aşa cum ne învăță teoria tradițională, o "creare de comerț" care ameliorează bunăstarea TECE. Totuși, această integrare poate fi însotită și de o "deviere de comerț" care riscă să se facă în detrimentul unor terțe țări.

Trebue oare să ne temem de faptul că inițiativele de regrupare regională, îndeosebi acele care asociază CEE, AELS și TECE îngădăsc dezvoltarea multilateralismului? Există oare riscul ca ele să conducă la returnări de schimburi care să face în detrimentul, în special, al țărilor mediteraneene - țări Maghreb (Algeria, Tunisia, Maroc) și ale Estului bazinului mediteranean (Egipt, Israel, Turcia)? Acestea din urmă, partenere tradiționale ale țărilor Europei de Vest trebuie să se teamă de consecințele economice și politice ale unor apropiere instituționale între TECE, Comunitatea Europeană și AELS?

Tocmai la aceste chestiuni articolul nostru încearcă să răspundă. În acest scop, noi studiem acordurile subregionale ale TECE. Subliniem că integrarea regională a TECE în cadrul spațiului economic european, multă vreme îngădită de către sis-

^{x)} Traducerea: Livia Chisăgu - cercetător științific principal I.E.N.

1/ Ungaria, Polonia, Republika Cehia și Slovacia (decembrie 1992).

2/ Albania, Armenia, Azerbaidjan, Bulgaria, Georgia, Grecia, Moldova, România, Rusia, Turcia (iunie 1992).

temul economiei planificate reprezintă pentru țările mediteraneene o concurență nouă și directă, căreia vor trebui să îi facă față în anii ce vor urma. Mai înainte

reamintim pe scurt caracteristicile schimburilor comerciale ale TECE cu Comunitatea Europeană și AELS.

1. Caracteristicile schimburilor comerciale între țările din grupul TECE și țările membre ale Comunității Europene și ale AELS

Comunitatea Europeană rămâne principalul partener comercial al Țărilor Europene Centrale și de Est. 69% din importurile și exporturile lor, în 1992 provin sau au ca destinație CEE³⁾. Schimburile comerciale AELS - TECE reprezintă o cincime din schimburile CEE-TECE : 16% din importurile TECE și puțin mai mult de 12% din exporturile lor provin din AELS.

Dacă nivelurile cumulate ale schimburilor între cele două zone studiate și TECE reprezintă pentru acestea din urmă mai mult de 80% din importurile și exporturile lor, în schimb, partea TECE în schimburile celor două zone rămâne extrem de slabă. Ea nu atinge niciodată 3% pentru importurile sau exporturile fiecareia din ele.

Germania este primul partener comercial al celor cinci țări ale Europei Centrale și de Est. În medie, schimburile cu această țară reprezintă mai mult de o treime din importurile și exporturile TECE. Italia și Franța dețin a doua și a treia poziție în clasamentul țărilor membre ale CEE care întrețin relativ cel mai mare volum de schimburi cu TECE. Numai ele singure, aceste țări reprezintă mai mult de 53% din comerțul total al TECE.

Austria este primul partener comercial în schimburile AELS- TECE (8,9% din importuri și 7,6% din exporturi).

Observat pe o perioadă de douăzeci de ani, comerțul TECE cu partenerii din Vest a progresat semnificativ. Schimburile cu Comunitatea Europeană sunt cele care au cunoscut creșterea cea mai rapidă. Având ca bază 100 în 1970, indicele din 1992 al valorii importurilor TECE provenind din CEE se ridică la 1167. El este ușor superior

aceluia al exporturilor (1108). Indicele importurilor TECE venind din AELS este comparabil cu acela al importurilor de origine comunitară (1000). În schimb, progresia exporturilor TECE cu destinație AELS a fost mai mică (790).

Analiza schimburilor TECE, plecând de la un decupaj sectorial în 11 grupe de producție (de la cea mai puțin elaborată până la cea mai elaborată), pe baza unei medii pe 3 ani (1990-1992) arată că primul pol exportator al TECE în direcția CEE și AELS este constituit de către grupele textile și agro-alimentare. Aceste două grupe reprezintă, ele singure, mai mult de o treime din exporturile TECE având ca destinație Europa de Vest. Primul pol importator este reprezentat de către grupele mecanică și chimie (41% din totalul importurilor TECE).

În spațiul celor 3 ani (1990-1992), compoziția sectorială a schimburilor TECE înregistrează modificări substantiale. Acestea apar odată cu examinarea evoluției ponderii diferențelor grupe de producție în importurile și exporturile totale ale TECE.

Exporturile lor cu destinație Vest înregistrează o progresie semnificativă a ponderii exporturilor profilului textile. Aceasta trece de la 15,9% în exporturile totale ale TECE în 1990, la 19,7% în 1992, adică un spor de 3,8% puncte procentuale p.p. Profilul vehicule progresază de asemenea (+2,72 pp) în detrimentul profilelor energie (-5,05 pp) și agroalimentare (-4,98 pp). Importurile relative ale profilului mecanică regreseză net (-5,65 pp) în favoarea cumpărătorilor în cadrul profilelor vehi-

³⁾ În afară de indicațiile contrare statisticile utilizate în acest articol provin de la Banca de date CHELEM (conturile armonizate pe schimburi și economia mondială), versiunea 1994, a conturilor de studii perspective și de informații internaționale (CECII), Paris.

cule (+3,55 pp) și energie (+1,61 pp).

Balanța comercială a TECE cu CEE și AELS pe profile de producție înregistrează un deficit inițial în 1990, centrat pe profilele cele mai elaborate care se adâncește în 1992. Deficitele cele mai importante privesc, în ordinea importanței, profilele mecanică, electronică, chimie, vehicule, electrice. Acest clasament al profilelor de producție deficitare nu evoluează între 1990 și 1992. Acela al profilelor excedentare, în schimb, se modifică sensibil.

2. Integrarea instituțională a țărilor Europei Centrale și de Est

Dacă schimburile TECE sunt influențate semnificativ de proximitatea lor geografică, politică, istorică, chiar culturală cu țările Europei de Vest, utilitatea regrupărilor lor regionale poate apărea limitată.

Mai rău, multiplicarea inițiativei lor regionale în favoarea "zonenelor de liber-schimb" asocierea cu Comunitatea Europeană sau AELS, constituirea "grupului de la Vișegrad" sau a "zonei de Cooperare economică a Mării Negre" poate apărea ca un demers contradictoriu pe plan instituțional și o atitudine protecționistă pe plan comercial.

Contradicție cu voință afișată a TECE de participare mai completă la sistemul comercial internațional, această integrare presupune o consolidare a legăturilor lor instituționale cu GATT și acceptarea, din partea lor, a regulilor multilaterale pe care acesta le presupune. Aceste reguli se sprijină, îndeosebi, pe principiul nondiscriminării asociat cu

Profilele agroalimentar și energie, profile puțin elaborate care ocupă primele ranguri în cadrul profilelor excedentare în 1990, ocupă respectiv doar rangurile patru și cinci în 1992. De această declasare profită textilele și siderurgia care se situează pe prima și a doua poziție în 1992. Îndeosebi are loc o creștere a excedentului profilului textile de +60% între 1990 și 1992, în timp ce excedentul profilului agroalimentar al TECE înregistrează un regres de -55% cu CEE și AELS⁴⁾.

clauza națiunii celei mai favorizate.

Protecționistă, pentru că opțiunea manifestată de TECE în favoarea unei preferințe comerciale în cadrul uniunilor regionale poate antrena temerea unei replieri a acestor uniuni asupra lor însele. Riscul este atunci de a asista la nașterea de zone comerciale "protejate" cu libertatea schimburilor în cadrul fiecareia din zone și cu bariere tarifare sau netarifare ridicate între ele. Mai mult, după analiza clasică a lui Viner⁵⁾ se știe că stabilirea unui schimb liber între două națiuni care păstrează o protecție vamală în privința celorlalte țări se poate traduce printr-o slabire a sistemului multilateral al schimburilor. Aceasta va fi situația dacă schimburile suplimentare generate de către acordurile comerciale preferențiale nu sunt o creație nouă de schimbururi, ci o deplasare a schimburilor existente, în detrimentul țărilor exterioare uniunii regionale⁶⁾.

În cazul TECE trebuie cu adevărat să ne temem că inițiativele lor de cooperare

⁴⁾ *Multiple rațiuni explică căderea excedentului agroalimentar: privatizarea și decolectivizarea pământurilor care s-au tradus printr-o parcelare a exploatațiilor și o cădere a productivității; inflația consumurilor intermediare, dezorganizarea circuitelor de distribuție, căderea investițiilor și cea mai slabă utilizare a îngrășămintelor și a pesticidelor. Marie Lavigne într-un articol recent evocă problemele cu care s-ar confrunta agricultura comunitară în perspectiva unei lărgiri către Est. Lavigne M. "L'union européenne, toujours plus vers l'Est", Le Monde Diplomatique, septembrie 1994, p. 20-21.*

⁵⁾ Viner J. *The Customs Union Issue*, New York: Carnegie Endowment for International Peace, 1950.

⁶⁾ În interiorul unei uniuni regionale, cu un tarif exterior comun în jurul uniunii, crearea de comerț corespunde înlocuirii unei producții naționale printr-o producție mai ieftină, provenind dintr-o țară membră a uniunii. Deturnarea schimburilor apare când importurile dintr-o țară membră a uniunii sunt înlocuite prin importuri mai scumpe, provenind dintr-o țară membră a uniunii.

regională îngădăsește dezvoltarea multilateralismului? Există oarcă un risc ca tratamentele lor preferențiale să conducă la deturări de schimburi în detrimentul țărilor exterioare uniunilor lor regionale, în special țările mediteraneene?

Pentru a răspunde succesiv la aceste întrebări, e bine să ne reamintim pe scurt, în linii mari, diferențele inițiative de cooperare regională la care participă TECE.

Acordurile europene semnate între Comunitate și TECE sunt acorduri de asociere⁷⁾. Ele presupun în afara dispozițiilor comerciale, măsuri privind apropierea legislațiilor, cooperarea economică și continuarea asistenței tehnice și financiare; organizează, de asemenea, cooperarea în domeniul politic și cultural.⁸⁾ Preambulul acordurilor recunoaște că obiectivul final este adeziunea fiecărei din TECE la Uniunea Europeană, îndată ce condițiile necesare vor fi îndeplinite de către țările interesate.

Pe plan comercial, obiectivul principal este crearea, în zece ani, a unei zone de liber schimb între fiecare din TECE și Comunitate. Concesiile sunt importante pentru produsele industriale, cu excepția textilelor și siderurgiei supuse unor regi-

muri specifice. Ele sunt mai limitate pentru produsele agricole. Concesiile sunt reciproce dar "asimetrice": Comunitatea își deschide piețele mai rapid decât TECE pentru a le lăsa timpul necesar de a se adapta la concurența occidentală și a proceda la restructurarea industriilor lor. Astfel, Comunitatea se angajează la desființarea obstacolelor tarifare și netarifare pe o perioadă de cinci ani, în timp ce TECE își iau angajamentul de a ridica totalitatea barierelor vamale în decurs de zece ani.⁹⁾

Acordurile semnate între AELS și TECE sunt acorduri de cooperare¹⁰⁾. Ele vizează cooperarea în schimburile comerciale și în domeniile asistenței tehnice. Au ca obiectiv stabilirea progresivă a unei zone de liber schimb pentru produsele industriale; sunt asimetrice, țările din AELS angajându-se să abolească taxele vamale, restricțiile cantitative și alte obstacole din calea comerțului mai rapid decât partenerii lor¹¹⁾.

Colaborarea în cadrul grupului de la Vișegrad se finalizează prin acorduri de cooperare¹²⁾. Aceste acorduri definesc planurile de acțiune comune în sferele politică, economică, culturală și ecologică. În

⁷⁾ Ele au fost parafate în 1991 de către Polonia, Cehoslovacia și Ungaria și în 1993 de către România și Bulgaria. Acestea sunt acorduri din "a doua generație" care intervin după acordurile din prima generație, semnate la sfârșitul deceniului precedent. Acordurile din prima generație marcau deja o apropiere instituțională între Comunitatea Economică Europeană și Consiliul de Ajutor Economic Reciproc. Asupra analizei acestor acorduri, Conform Andreff W., "Apropierea instituțională între Comunitatea Economică Europeană și Consiliul de Ajutor Economic Reciproc", în Andreff W. (sub direcția sa), *Reformă și schimburi externe în țările din Est. L'Harmattan, 1990, p. 139-190.*

⁸⁾ Comisia Comunităților Europene, al XXVII-lea Raport general, 1993, pp. 246-249.

⁹⁾ Acordurile europene sunt prezentate și analizate într-un dosar complet al Revistei Pieței comune și Uniunii Europene, nr. 369, iunie 1993.

¹⁰⁾ Ele au fost semnate în 1990 de către Polonia, Cehoslovacia și Ungaria și în 1991 de către România și Bulgaria. Ele continuă acordurile comerciale încheiate între AELS și fiecare dintre TECE, încă din anii '60. Asupra istoricului relațiilor comerciale AELS-TECE, Conform Landan A., "AELS, CEE și țările Europei Centrale: către o coabitare? Curierul Țărilor din Est, nr. 366, ianuarie-februarie, 1992, pp. 30-46).

¹¹⁾ Pentru o prezentare mai completă a acestor acorduri, Bertrand, D. "Declarații de cooperare de un mare interes pentru viitor". EFTA Buletin, 1/92, pp. 19-28.

¹²⁾ Ele asociază Polonia, Ungaria, Republica Cehă și Slovacia. Au fost semnate pe 15 februarie 1991. Istorul acestor acorduri este prezentat în: Perszynski M., "Colaborarea subregională în cadrul grupului de la Vișegrad". Revista Pieței comune și a Uniunii Europene nr. 361, iunie 1993, p. 541-546.

cadrul acestei colaborări este instituită o zonă de liber schimb centru-european (CEFTA). Acordul de liber schimb privește toate produsele, fie industriale, fie agricole. El este simetric.¹³⁾

Declarația asupra cooperării economice regionale a Mării Negre propune dezvoltarea unei integrări prin producția între fosta parteneri ai CAER și vecinii lor din Sud¹⁴⁾. Această integrare "funcțională" se delimită de integrarea prin "piețele" privilegiate în acordurile amintite. Ea se sprijină pe dezvoltarea de proiecte comune: transporturi și comunicații, infrastructură, coordonarea surselor de energie și a protecției mediului.

Aceste acorduri aduc ele oare vreo atingere multilateralismului?

Din punct de vedere instituțional se știe că GATT prevede, în articolul său XXIV, derogări în favoarea uniunilor regionale cu condiția ca acestea să nu îngredească comerțul cu țările situate în afara zonei și să fie însotite de un progres în sensul liberalizării, chiar parțiale, a schimburilor.

În cazul TECE, acordurile semnate merg toate în sensul unei mai mari liberalizări a schimburilor cu partenerii lor. Tobe țările semnatare oferă concesii comerciale care permit un acces ameliorat pe piața lor și ridică restricțiile care prevaleau înaintea procesului de tranziție al TECE¹⁵⁾. Această liberalizare apare ca o contribuție esențială la stabilizarea și la transformările structurale ale TECE. Ea le permite să urmeze o strategie de liber-

¹³⁾ O prezentare detaliată a acestui acord, semnat pe 21 decembrie 1992 este propusă în: Boillot J.B. "Acordul de liber schimb centru-european (CEFTA), document al dirijării relațiilor economice externe" (DREE), aprilie 1993, Paris.

¹⁴⁾ Zona de cooperare economică a Mării Negre face obiectul unui dosar complet în Caietele de Studii asupra Mediteranei Orientale și lumii Turco-Iraniene (CEMOTI), nr. 15, 1993.

¹⁵⁾ Chiar în cazul zonei Mării Negre, țările semnatare se angajează ca să "conlucreze la reducerea în mai mare măsură sau la eliminarea progresivă a obstacolelor de orice natură, fără încălcarea obligațiilor lor față de terțe state". Extras din articolul 15. c) al Declarației Summit-ului asupra cooperării economice în bazinul Mării Negre.

¹⁶⁾ OCDE, Integrarea economiilor de piață care apar în sistemul comercial internațional, 1994, Paris, pp. 24-25.

¹⁷⁾ Tinbergen J. The Design of Development, Baltimore John Hopkins University Press, 1965.

schimb care se înscrie în filozofia GATT. Această strategie are obiectivele următoare¹⁶⁾:

- suprimarea intervenției directe a statului în comerțul exterior, ceea ce presupune dreptul pentru întreprinderile private de a negocia la import sau la export cu orice partener străin;

- stabilirea de legături între prețurile interne și prețurile mondiale, autorizând o mai bună alocare a resurselor și relevând avantajele comparative ale TECE;

- expunderea producătorilor naționali la concurența internațională, permitând îmbunătățirea competitivității producției naționale;

- deschiderea economiei către investițiile străine îmbunătățind nivelul tehnologic al țării.

Dacă cooperarea regională a TECE este de natură să favorizeze liberalizarea comerțului lor exterior ea le poate permite, deopotrivă, o mai bună inserare în sistemul comercial multilateral. Teoria integrării subliniază, într-adevăr, avantajele așteptate de la o uniune economică:

- ea consolidează disciplina și coordonarea politicilor economice naționale ale țărilor cooperante. Este ceea ce Tinbergen numea "optimum de centralizare"¹⁷⁾. Acest optim sugerează o coordonare minimală a politicilor comerciale, vamale sau monetare și presupune o centralizare, la nivelul uniunii a câtorva decizii economice. Această centralizare poate să meargă de la simpla consultare interguvernamentală la constituirea unei structuri supranaționale;

- ea autorizează o creștere a mărimii piețelor care permit producătorilor să beneficieze de economii de scară¹⁸⁾. Piețe mai vaste cresc concurența și diminuează pierderile de eficacitate legate de monopoliuri¹⁹⁾;

- ea permite țărilor participante consolidarea potențialului lor de export, fie prin complementaritatea internă cu dezvoltarea schimburilor inter-ramuri, fie prin adâncirea specializărilor lor intra-ramuri cu dezvoltarea schimburilor încrucișate de produse similare;

- ea dă țărilor participante mijloacele de a constitui o entitate comercială suficient de puternică pentru a accede la recunoașterea internațională. Această entitate oferă o putere de negociere superioară comparativ cu cea a unui simplu membru, în special în negocierile tarifare;

- ea constituie garantul apărării interesului general și permite puterii publice ca, în cadrul acordurilor generale să depășească exigențele categoriale ale "coalțiilor cu vocație redistributivă" sau ale "amatorilor de rentă".²⁰⁾

Dacă inițiativele regionale ale TECE pot să le permită accelerarea liberalizării

schimburilor lor și inserția economiei lor în cadrul economiei mondiale există oare riscul ca acestea să se facă în detrimentul altor țări, în special al țărilor mediteraneene?

Acestea din urmă sunt parteneri tradiționali ai Comunității Europene, Pentru rațiuni geografice dar mai ales istorice, relațiile lor comerciale se desfășoară de mult timp într-un cadru preferențial.²¹⁾ Adâncirea cooperării între Comunitate și TECE este de natură să suscite neliniștea țărilor mediteraneene care pot să se teamă de a vedea Comunitatea acordând prioritate unei apropiere cu TECE în detrimentul unei consolidări a raporturilor instituționale și comerciale cu vecinii săi din Sud²²⁾.

Aceste temeri sunt ele fondate? Răspunsul la această întrebare care trebuie să fie nuanțat presupune reamintirea pe scurt a acordurilor preferențiale Comunitate - țări mediteraneene.

Acordurile semnate de către Comunitate cu țările Maghreb, Egiptul și Israelul sunt acorduri de cooperare.²³⁾ Aceste acorduri se înscriu în cadrul unei politici "globale" care include comerțul, cooperarea economică, tehnică și financiară ca și paleta socială. Ele prevăd liberul acces la

¹⁸⁾ Scitovski T, "Economies of Scale; Competition and European Integration", *American Economic Review*, mars 1956.

¹⁹⁾ De Bernis susține poziția contrară: De Bernis G, *Relations économiques internationales*, Dalloz, 1977.

²⁰⁾ Bhagwati contestă această abordare normativă a comportamentului puterii publice. El consideră că negocierile comerciale regionale riscă să absoarbă energia politică în avantajul intereselor specifice și în detrimentul interesului general. Această concepție pozitivă a acțiunii puterii publice în domeniul comercial este prezentă în teoria politică comercială strategică inițiată de către Brander și Spencer. Bhagwati J, "Directly Unproductive Profit-Sinking (DUP) Activity" *Journal of Political Economy*, 90, octombrie 1982. Brander J, Spencer B, "Tarif protection and imperfect competition" în Kierzkowski H. ed, *Monopolistic Competition and International Trade*, Clarendon Press, Oxford, 1984.

²¹⁾ 70% din exporturile Maghreb au ca destinație Comunitatea, 66% din importurile lor provin din CEE. Procentajele sunt ușor inferioare pentru țările din Estul bazinului mediteranean (mai mult de 55% din exporturile lor și 50% din importurile lor). Cf Bensidou I. și Chavallier A, "Les échanges commerciaux euroméditerranéens", *Economie Internationale*, nr. 58, 2 ème trimestre 1994, pp. 111-130.

²²⁾ Ben Salem H, "Maghreb-CEE-pays de l'Est; fatalité de la trilogie ou consecration du trilateralisme?" *Revue du Marché commun* nr. 384, iunie 1991, pp. 451-461.

²³⁾ Ele au fost semnate în 1975 de către Israel, în 1976 și 1977 de către țările Maghreb și acelea ale Machrek din care face parte Egiptul. Asupra istoricului și analizei critice a acordurilor CEE-Maghreb, Confer Mezdour, S, "Les associés de la CEE entre préférence commerciale et préférence communautaire" *Revue du Marché commun et de l'union Européenne*, nr. 375, februarie 1994, pp. 114-117.

piata Comunității pentru produsele industriale. Textilele și produsele agricole sunt supuse unor regimuri specifice și mai restrictive.

Regimul comercial este fondat pe nereciprocitate, chiar dacă liberalizarea schimburilor rămâne un obiectiv pe termen mai lung.²⁴⁾

Acordurile semnate între Comunitate și Turcia sunt acorduri de asociere.²⁵⁾ Ele au ca obiectiv să conducă la realizarea unei uniuni vamale. Acordurile comerciale se sprijină pe principiul reciprocității progressive. Aceste acorduri menționează explicit vocația Turciei de a adera la Uniunea Europeană.

Aceste inițiative de integrare regională a țărilor mediteraneene care trebuie să le permită o mai bună inserție în cadrul economiei mondiale nu riscă oare să sufere din cauza recentei deschideri spre Est? Există oare un risc de îndepărțare a țărilor din zona mediteraneană în favoarea Țărilor din Europa Centrală și de Est (TECE)?

Să observăm că, în general, apropierea instituțională între Uniunea Europeană, AELS și TECE nu pare să fi condus la îndepărțarea Sudului de către Est. Această constatare se referă deopotrivă la ajutorul public pentru dezvoltare ca și la investițiile directe sau la schimburile comerciale.²⁶⁾

Referitor la ajutorul public, raportul pe 1993 al OCDE asupra cooperării pentru dezvoltare²⁷⁾ ne permite să observăm că în

1991, ca și în 1992 vărsămintele nete ale ajutorului public către TECE nu s-au substituit acelora având ca destinație țările mediteraneene. Ajutorul acordat TECE în 1992 față de 1991, chiar a avut tendința să descrească mai rapid decât acela acordat țărilor mediteraneene (tabelul nr. 1).

**Tabelul nr. 1
Vărsămintele nete de ajutor public
către Țările Europei Centrale și de
Est (TECE) și către țările
mediteraneene (TM)**

	- în miliarede dolari -	
	TECE	TM
1991	8,67	10,32
1992	4,63	7,74

Sursa: calculele noastre după OCDE.²⁸⁾

Din punctul de vedere al investițiilor străine, dacă TECE au primit în trei ani (1990-1992) fonduri de un nivel mult mai ridicat decât țările mediteraneene (5,6 miliarde de dolari față de 3,7 miliarde), distribuția acestor fonduri dovedește concentrarea lor, în principal, în favoarea a două țări: Ungaria și Cehoslovacia. Aceste două țări au primit 90% din sumele investite în Est. Celelalte țări ale Europei Centrale și de Est nu au beneficiat decât de investiții în valoare de 0,6 miliarde de dolari, adică mult mai puțin decât acelea primite, în aceeași perioadă, de către țările din Estul Mediteranei și Maghreb.²⁹⁾

²⁴⁾ Sunt în curs negocieri între Comunitate, Maroc, Tunisia și Israel pentru instaurarea unei zone progresive de liber schimb în cadrul acordurilor de asociere, Commission des Communautés européennes, XXVII-e Rapport général, 1993, pp. 243-2493.

²⁵⁾ Ele au fost semnate în 1964.

²⁶⁾ Un studiu recent al CEPII examinează aceste trei puncte în: Sgard J., "L'Europe de l'Est va-t-elle évincer le Sud méditerranéen?", La lettre du CEPII, nr. 115, iulie 1993.

²⁷⁾ OCED, Coopération pour le développement. L'aide en transition, 1994, Paris.

²⁸⁾ Pentru TECE cifrele corespund sumei vărsămintelor nete de ajutor public bilateral al țărilor OCDE și organizațiile multilaterale: BERD, PNUD (Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare), Banca Mondială (tabelele 5,6 și 20 ale documentului OCDE). Pentru țările mediteraneene, acesta este suma ajutorului public pentru dezvoltare provenind din țările membre al Comitetului de Ajutor pentru Dezvoltare (țările OCDE), de la organizațiile multilaterale și de la țările arabe (Tabelul 36 al documentului).

²⁹⁾ Cifre citate în articolul lui Sgard J. "L'Europe de l'Est va-t-elle évincer le Sud méditerranéen?", p. 2.

Pe plan comercial, TECE au înregistrat începând din 1990, rate de creștere anuale ale exporturilor lor, către Comunitate sau AELS, superioare ratelor de creștere globale ale importurilor din aceste două zone. TECE au câștigat deci părții de piață în Europa de Vest, în timp ce țările mediteraneene, ale căror exporturi creșteau în același ritm cu importurile din Vest și au menținut constantă părțile de piață.

În același timp, TECE au cunoscut rate de creștere anuale ale importurilor lor provenind din CEE și AELS superioare ratelor de creștere globale ale exporturilor celor două zone. TECE au înregistrat deci o creștere a ratei lor de deschidere la importurile din Vest, în timp ce țările mediteraneene ale căror importuri progresau în același ritm cu exporturile din Vest și au menținut rata de creștere.

Pe total, TECE în decurs de trei ani și-au crescut ponderea în schimburile totale ale CEE și AELS în timp ce țările mediteraneene reușeau doar să-și mențină ponderea.

Tabelul nr. 2

Ponderea TECE și a țărilor mediteraneene (TM) în schimburile totale (importuri+exporturi) ale CEE și AELS (în %)

	TECE	TM
1990	2,40	4,43
1991	3,11	4,50
1992	3,67	4,49

Sursa: Calculele noastre după CEPII, baza de date CHELEM, 1994

Să observăm că dacă ritmurile diferențiate de creștere ale importurilor și exporturilor TECE și ale țărilor mediteraneene au permis țărilor din Est să atingă nivelul țărilor din Sud în schimburile totale

³⁰⁾ Sgard J., "L'Europe de l'Est va-t-elle évincer le Sud méditerranéen?", articol citat, p. 3.

³¹⁾ Balassa B., "Economic Integration" în Eatwell J., Milgate M. and Neuwman P., *The New Palgrave, A Dictionary of Economics*, Mecmillan, Londres 1987, Summers. L. "Regionalism and the world Trading System", Paper, Federal Reserve Bank, august 1991. Krugman P., "The Move Toward Free Trade Zones", *Economic Review*, noiembrie-decembrie 1991.

³²⁾ Jacquemin A. and Sapir A. "Europe Post 1992: Internal and External Liberalization", *American Economic Review*, nr. 81, 1991, pp. 166-170.

le ale CEE și AELS, aceste ritmuri diferite nu au permis TECE să se substitue țărilor mediteraneene în competiția care le opune pe piețele țărilor Europei de Vest.

ACESTE ELEMENTE DE COMPARARE ÎNTRU TECE și țările mediteraneene sugerează, după cum scrie Sgard că "situația actuală nu se definește printr-o logică de eliminare ci printr-o situație de concurență potențială".³⁰⁾

Rămâne problema de a ști dacă în bunătățirea accesului pe piața Vestului, pentru țările din Est nu riscă să fie însotită de efecte de îndepărțare comercială, în detrimentul țărilor din Sud.

Din punct de vedere empiric am arătat că țările Comunității sau ale AELS cu care TECE au stabilit acorduri de liber-schimb sunt "parteneri naturali" ai țărilor Europei Centrale și de Est.

Numeiroși autori, precum Balassa, Summers sau Krugman³¹⁾ susțin că în cazul unor zone "naturale" de schimb, chiar în absența acordurilor de comerț preferențial, schimburile între țările cele mai apropiate geografic se dezvoltă oricum, din cauza acestei proximități. Jacquemin și Sapir vorbesc atunci de integrare naturală.³²⁾

În cazul TECE, schimburile lor cu partenerii din Vest au fost mult timp îngrădite prin aplicarea regulilor sistemului economici planificate. Odată obstacolele ridicate și constituirea unci zone de liber-schimb finalizată, între Europa de Vest și Europa de Est putem gândi că schimburile comerciale între cele două zone se vor situa la un nivel mai ridicat decât cel existent actual. Această recuperare se va face către un nivel al schimbului conform aceluia pe care îl sugerează însemnatatea geografiei și istoriei celor două ansambluri.

Această recuperare a fost estimată în cadrul "modelelor gravitaționale". Modelele, plecând de la estimări econometrice ale unor funcții de schimb bilaterale, permit explicarea configurației relațiilor comerciale între diferiți parteneri. Aceste funcții rețin ca variabile explicative: distanța care separă două țări, dimensiunea piețelor lor interne - măsurată prin populația lor - importanța PIB-ului lor.

Plecând de la rezultatele estimării schimburilor, modelele gravitaționale permit evaluarea nivelului teoretic al schimburilor între două țări date, ținând seama de caracteristicile lor structurale (proximitate geografică, dimensiune, venit). Aceste modele permit, astfel, normarea schimburilor bilaterale între două țări sau, mai general, a matricelor de schimburi între mai multe țări. Nivelul teoretic al schimburilor obținut prin această metodă este apoi comparat cu valoarea efectivă a schimburilor bilaterale. Ecartul între valoarea teoretică și valoarea efectivă este considerat drept un indicator de "strategie" comercială, adică drept o variabilă reprezentativă a politiciei de deschidere a unei țări sau a unui grup de țări, față de alte țări.³³⁾

Aceste modele permit măsurarea datării aportului lor normativ, a efectelor dezintegrării CAER asupra restrukturării geografice a schimburilor comerciale ale TECE. În această privință se știe că economiile planificate, înaintea tranzitiei lor că-

tre economia de piață creaseră o organizație a schimburilor care se baza pe monopoul asupra comerțului exterior, o planificare a exporturilor și a importurilor, inconvertibilitatea monedelor. Consecințele acestei "strategii" comerciale, asupra schimburilor efective ale țărilor din Est erau concentrarea comerțului lor exterior asupra sistemului socialist și deci o tendință la autarhia de bloc.³⁴⁾

Prăbușirea sistemului economiei planificate și liberalizarea comerțului exterior al TECE stau la originea a numeroase studii care au încercat să evaluateze consecințele acestor evenimente asupra potențialului de creștere a schimburilor TECE și asupra reorientării geografice a comerțului lor exterior, în special în direcția Vest. Modelele gravitaționale au permis măsurarea acestor consecințe, comparând schimburile reale ale TECE cu Vestul înaintea trecerii lor la economia de piață, cu o situație normativă corespunzând unui comportament internațional mediu, obținut prin modele econometrice. Ecartul între nivelele normative ale schimburilor extra-CAER și nivelurile reale observate, acestea din urmă fiind în general inferioare normei dă atunci măsura recuperării potențiale a importurilor și exporturilor TECE către nivelul lor teoretic determinat prin modelele gravitaționale.³⁵⁾

Lucrările lui Wang și Winters,³⁶⁾ Collins și Rodrik,³⁷⁾ Hamilton și Winters,³⁸⁾ Rosati,³⁹⁾ Baldwin,⁴⁰⁾ se înscriu toate în această problematică. În posida rezervelor

³³⁾ Acest tip de abordare este utilizat în analiza strategiilor de dezvoltare. A se vedea în această privință Guillaumont Plet S (sub coordonarea sa), *Stratégies de développement comparées, zone franc et hors zone franc*, *Economica* 1988.

³⁴⁾ Lavigne M, *L'Europe de l'Est, du plan au marché*, Editions Liris, 1992, pp. 74-94.

³⁵⁾ În cazul schimburilor intra-CAER, superioritatea schimburilor reale în raport cu schimburile teoretice oferă, invers, măsura efectelor dezintegrării CAER asupra căderii schimburilor intra-CAER.

³⁶⁾ Wang K și Winters L "The Trading Potential of Eastern Europe", *CEPR Discussion Paper*, nr. 610; London, CEPR, 1991.

³⁷⁾ Collin și Rodrik D, *Eastern European and the Soviet Union in the World Economy*, Washington, D.C., Institute for International Economics, 1991.

³⁸⁾ Hamilton C și Winters A, "Opening up International Trade with Eastern Europe", *Economic Policy*, aprilie 1992, pp. 78-116.

³⁹⁾ Rosati D.K., "Problems of Post-CMEA, Trade and Payments", *CEPR, Discussion Paper*, Séries nr. 650, aprilie 1992.

⁴⁰⁾ Baldwin R.E., "The Potential for Trade Between the Countries of EFTA and Central and Eastern Europe", *Occasional Paper* nr. 44, European Free Trade Association, iunie 1993, pp. 1-30.

formulate împotriva utilizării modelelor gravitaționale, Sapir⁴¹⁾ subliniind insuficiențele lor metodologice, Aitken⁴²⁾ sau Markheim⁴³⁾ arătând că au tendință să supraevaluate efectele integrării asupra schimburilor comerciale, aceste lucrări, propunând o aplicare a modelelor gravitaționale la schimburile TECE, convergătoare către aceeași concluzie: nivelul schimburilor extra-CAER, observat chiar înaintea dezintegrării CAER este mult inferior a ceea ce ar trebui să fie. Este în special cazul țărilor Europei de Vest, ținând cont de proximitatea geografică care caracterizează TECE și țările Comunității sau ale AELS. În schimb, schimburile intra-CAER sunt mult superioare nivelului lor teoretic. Aceste lucrări insistă deci asupra puternicului potențial de dezvoltare al schimburilor TECE cu țările din Vest.

Care poate fi atunci amplitudinea îndepărțării comerciale?

Din punct de vedere teoretic, risurile de returnare a schimburilor TECE sunt cu atât mai mari, cu cât nivelul de protecție vamală este mai ridicat între țările membre ale diferitelor uniuni regionale la care participă țările Europei de Est. Or, examinarea diferitelor acorduri evocate arată că acestea rămân limitate în concesiile acordate. Nici unul nu creează o veritabilă uniune vamală între parteneri.

Acordul de asociere între Comunitatea Europeană și TECE nu aduce decât puține avantaje suplimentare în raport cu concesiile de care țările din Est beneficiau până atunci: Lavigne⁴⁴⁾ subliniază că acordurile europene consolidează, în esență, aranjamentele preferențiale deja câștigate în 1990 și 1991.

TECE, în virtutea asocierii lor cu Comunitatea Europeană au pierdut avantajele vamale, care le erau conferite de către statutul de țări beneficiare ale sistemului de preferințe generalizate (SPG), statut care le fusesc acordat încă de la începutul tranzitiei lor către economia de piață⁴⁵⁾.

Într-adevăr, situația de țară asociată este incompatibilă cu aceea de țară favorizată de către ASG. Retragerea TECE de pe lista SPG a avut drept corolar un tratament vamal, pentru numeroase produse, inferior aceluia primit în cadrul SPG.⁴⁶⁾

Acordurile europene sunt acorduri bilaterale încheiate de fiecare dată între o țară a Europei Centrale și de Est și Comunitate. Acest bilateralism de tip "rază-centru"⁴⁷⁾ nu creează condițiile unei veritabile "piețe comune CEE-TECE",⁴⁸⁾ (cu atât mai mult cu cât sunt absente din aceste acorduri libera circulație a bunurilor, a persoanelor, serviciilor și a capitalului; o politică agricolă comună; un tarif vamal

⁴¹⁾ Sapir J. *Interventionie cu ocazia colocviului: L'aide internationale à l'Europe Centrale et Orientale. Attentes et réalité 14-15 iunie 1993, Budapest, Compte rendu dans le Centre de Documentation sur l'ex - URSS, la Chine et l'Europe de l'Est (CEDUCEE), Paris.*

⁴²⁾ Aitken N.D. "The Effect of the EEC and EFTA on European Trade: A Temporal Cross - Section Analysis". *American Economic Review*, vol. 69, 1993, pp. 881-892.

⁴³⁾ Markheim D. "A Note on Predicting the Trade Effects of Economic Integration and Other Preferential Trade Agreements: An Assessment" *Journal of Common Market Studies*, volumul 32, nr. 1, martie 1994, pp. 103-110.

⁴⁴⁾ Lavigne M. "La CEE est-elle l'avenir de l'Est?", *Le monde Diplomatique*, aprilie 1993.

⁴⁵⁾ G-24 este acela care, încă din 1989 a extins regimul SPG la TECE. Comunitatea Europeană acordase acest regim României în 1970, în virtutea politicii de deschidere dusă de Ceaușescu, la acea vreme. Această țară beneficiașe încă din 1980 de avantajele semnării unui acord comercial cu CEE. Ungaria, Cehoslovacia și Polonia vor semna acest acord în 1988.

⁴⁶⁾ OCDE. *Intégrer les économies de marché naissantes dans le système commercial international*, 1994, Paris, p. 81.

⁴⁷⁾ După expresia lui Baldwin R. în *Towards an integrated Europe*, Graduate Institute of International Studies, 1994, Genève.

⁴⁸⁾ United Nations Economic Commission for Europe, *Economic Survey of Europe in 1993-1994*, New York, 1994, p. 156.

comun față de terțe țări; o politică comercială comună și o armonizare a fiscalității.⁴⁹⁾

Acordurile de cooperare AELS-TECE au o importanță mai mică decât instrumentele de asociere negociate cu Comunitatea Europeană. Ele au fost semnate în maniera bilaterală, între fiecare dintre TECE și AELS. Ele nu se referă decât la produsele industriale, schimburile de produse agricole fiind tratate de către fiecare dintre țările membre AELS cu fiecare din tre TECE.

Acordurile de cooperare în cadrul grupului de la Vișegrad apar ca suma convențiilor bilaterale adoptate de către fiecare din țările membre între ele. Ele corespund în mai mare măsură unor acorduri de liber schimb privind produsele industriale decât produsele agricole. Ele propun aranjamente preferențiale care se aliniază, în definitiv, cu acordurile europene într-o optică de armonizare a structurilor comerciale.

Acordurile Mării Negre nu conțin dispoziții comerciale precise, ci simple petiții de principiu asupra liberalizării schimburilor între țările membre ale zonei regionale.⁵⁰⁾

Diferitele acorduri evocate păstrează măsuri de protecție în privința produselor "sensibile".⁵¹⁾ În cazul acordurilor CEE-

TECE concesiile pentru aceste produse sunt slabe sau nule, în timp ce reprezintă, cum remarcă Lavigne,⁵²⁾ partea cea mai importantă a exporturilor țărilor din Est.⁵³⁾ În cazul acordurilor de la Vișegrad Boillot⁵⁴⁾ observă că produsele cu o slabă intensitate a schimbului în interiorul zonei intra-CEFTA au fost plasate pe lista produselor liberalizate, ceea ce dă o nuanță liberalizată acordurilor, fără a constrângă prea mult țările semnatare.

Ansamblul acestor acorduri este însotit de clauze de protecție, de clauze antidumping și de reguli limitative de origine. Odată cu semnarea acordurilor, aceste dispozitive au permis, în special Comunității să ia o serie de măsuri de inspirație protectionistă, în opoziție cu spiritul de liber-schimb suscitat de către aceste acorduri. Lavigne⁵⁵⁾ evocă tratamentul eminente protectionist al Comunității privind agricultura TECE.

Comisia economică pentru Europa a ONU⁵⁶⁾ a reluat, pe perioada august 1992 - ianuarie 1994, nu mai puțin de treizeci de măsuri restrictive luate de Europa de Vest împotriva exporturilor țărilor din Est. Cea mai mare parte a acestor măsuri au fost că restricțiile afectează sectoarele sensibile, pentru care economiile în tranziție dispun de avantaje comparative.

În fapt, concesiile acordate de către

⁴⁹⁾ Maresceau M. "Les accords européens: Analyse générale", *Revue du Marché commun et de l'Union Européenne*, nr. 369, iunie 1993, pp. 507-515. Van Den Bempt, *L'adhésion des pays d'Europe Centrale et Orientale à l'Union Européenne: espoirs et problèmes*, *Revue du Marché commun et de l'Union Européenne*, nr. 369, iunie 1993, pp. 579-586.

⁵⁰⁾ Akagul D., Vaner S. "Peut-il se constituer un sous-ensemble régional autour de la Mer Noire?", *Cahiers d'Etudes sur la Méditerranée Orientale et le Monde Turco-Iranian (CEMOTI)* nr. 15, 1993, pp. 9-50.

⁵¹⁾ Produsele sensibile, în cazul acordurilor CEE-TECE și AELS-TECE privesc, în esență, textilele, oțelul, produsele agricole și pescuitul. În cazul acordurilor de la Vișegrad ele se referă la metalurgie, industria automobilelor, textile, îmbrăcăminte.

⁵²⁾ Lavigne M. "La CEE est-elle l'avenir de l'Est," articol citat.

⁵³⁾ Ponderea acestor sectoare în exporturile totale ale TECE este mai mare de 40%.

⁵⁴⁾ Boillot J.B. "L'accord de libre-échange centre-européen (CEFTA)" document citat, p. 15.

⁵⁵⁾ Lavigne M. "L'Union européenne, toujours plus vers l'Est?", *Le Monde Diplomatique*, sept. 1994, p. 20-21.

⁵⁶⁾ United Nations Economic Commission for Europe, *Economic Bulletin for Europe*, vol. 45, New York et Genève, 1994, p. 154.

Comunitate sau AELS în domeniul industrial par să se refere la activitățile ale căror ramuri sunt cele mai afectate de o lipsă de competitivitate. Hughes și Hare au arătat într-un studiu recent⁵⁷⁾ care actualizează lucrările lor anterioare,⁵⁸⁾ că 20% din activitățile industriale expuse concurenței internaționale, în Ungaria și în Cehoslovacia sunt confruntate cu o valoare adăugată negativă, adică costurile sunt superioare valorii producției. Procentajul este de 10% pentru Bulgaria și de 4% pentru Polonia.⁵⁹⁾

Aceste măsuri protecționiste nu explică ele singure faptul că balanța comercială care era înainte în avantajul TECE este din 1991 favorabilă Comunității. Factorii externi, precum recesiunea în economiile din Vest, sau interni, tînând de adâncirea restructurării comerțului exterior al TECE au de asemenea valențe explicative. Totuși, aceste măsuri restrictive, limitând accesul pe piața europeană pentru producțele din Est sau exersând "efekte de intimidare"⁶⁰⁾ pe lângă producătorii din Europa Centrală și de Est au contribuit se pare la frânarea semnificativă a schimburilor TECE⁶¹⁾ și la deteriorarea balanței lor comerciale față de Comunitate.⁶²⁾

Absența unei veritabile uniuni vamale între TECE și Comunitatea Europeană, TECE și AELS sau în cadrul grupului de la Vișegrad este de natură, teoretic, să

limiteze efectele de deturnare a schimbului în avantajul TECE și în detrimentul țărilor mediteraneene.

Temerile acestora din urmă de a vedea că procesul de integrare economică al TECE în cadrul spațiului european se face în detrimentul lor par deci nefondate, pentru moment tînând cont de practicile protecționiste ale Comunității Europene sau ale AELS față de TECE.

Paradoxal, teza contrară poate fi susținută. Măsurile protecționiste ale țărilor europene ar împinge TECE către o strategie de inserție internațională bazându-se pe deprecierea factorului muncă și specializarea în producție cu grad redus de prelucrare. Această strategie, prin repercusiune, ar expune țările mediteraneene unei concurențe noi pe piețele lor tradiționale și în sectoarele de producție în care, până în prezent, dețin avantaje comparative.

Temerile țărilor mediteraneene ar fi atunci fondate. Ele s-ar baza pe consecințele directe, în termeni de pierderi de părți de piață, pentru cele ale acestei eventuale acoperiri de specializare sectorială cu TECE.

Pentru a susține această abordare poate fi menționat următorul raționament.

Măsurile protecționiste europene ar dovedi voința țărilor din Vest de a nu suporta efectele negative pe care le-ar putea

⁵⁷⁾ Hare P. and Hughes G. "The International Competitiveness of Industrie in Bulgaria, Czechoslovakia, Hungary and Poland", Oxford Economic Paper, nr. 46, 1994, p. 226-227.

⁵⁸⁾ Hare P. and Hughes G. "Competitiveness and Industrial Restructuring in Czechoslovakia, Hungary and Poland", European Economy, Special Edition, nr. 2, p. 83-110, 1991 et "Industrial Policy and Restructuring in Eastern Europe", Oxford Review of Economic Policy, nr. 8, 1992, p. 201- 221.

⁵⁹⁾ Hare și Hughes studiază competitivitatea ramurilor recalculând valoarea input-urilor și valoarea adăugată a ramurilor pe baza prețurilor mondiale. Ei arată că cea mai mare parte a industriei alimentare și ramurile cu o puternică intensitate energetică au o valoare adăugată negativă.

⁶⁰⁾ Rollo J. and Smith A. "The Political Economy of Eastern European Trade with the European Community: Why so Sensitive?" Economic Policy, nr. 16, aprilie 1993, p. 166.

⁶¹⁾ Messerlin P. "The Trade Relations of the Central and East European Countries", material prezentat la coloconul asupra integrării economice europene, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, Viena, noiembrie 1993.

⁶²⁾ Impactul restricțiilor cantitative asupra exporturilor țărilor din Est având ca destinație Comunitatea este prezentat în United Nations Economic Commission for Europe, Economic Survey of Europe in 1993-1994, New York, Genève, 1994, p. 58-73.

avea un liber schimb integral cu țările din Est. Aceste efecte s-ar referi la repartiția veniturilor în interiorul țărilor membre ale Comunității Europene și ale AELS.

Teoria tradițională a comerțului internațional ne învață că, atunci când o țară dispune de o mână de lucru relativ calificată și crește schimburile cu o țară unde mână de lucru este relativ mai puțin calificată trebuie să se aștepte la o degradare a remunerării salariaților mai puțin calificați.⁶³⁾

Această problemă teoretică a legăturii între schimbul internațional și evoluția remunerăriilor salariale face obiectul unor recente controverse.⁶⁴⁾ Dacă numeroși autori pun în evidență, plecând de la teste statistice și economice existența unei relații puternice între comerțul internațional și structura salariailor,⁶⁵⁾ alții contestă această legătură pe bază de observații și calcule diferite.⁶⁶⁾

Unii autori propun o sinteză aplicată în cazul țărilor OCDE.⁶⁷⁾ Ei arată că dacă schimbul internațional are ca obiect producții cu grad înalt de prelucrare are un impact mic asupra remunerării și volumu-

lui muncii calificate în țările industrializate. În schimb, dacă privește producțiile cu grad redus de prelucrare sau de bază antrenază o diminuare a remunerării și a volumului factorului puțin sau deloc calificat în chiar aceste țări.

În logica teoriei tradiționale, ținând cont de nivelul relativ ridicat al calificării tehnice a mânii de lucru în TECE, dar și de slaba sa remunerare relativă față de cursul de schimb, o politică de liber schimb sistematică a țărilor din Vest față de Est ar risca să conducă la o scădere relativă a remunerării și la un șomaj masiv al lucrătorilor de calificare medie din Vest.

Cum legislațiile europene asupra salariailor minime fac dificilă această scădere relativă a salariailor și cum nivelul șomajului lucrătorilor necalificați este deja ridicat, puterile publice europene sunt incitate să implementeze o politică de protecție tarifară și contingentată față de TECE.⁶⁸⁾

Acestea din urmă, pentru a încerca să evite această politică protecționistă s-ar putea specializa în producții cu grad relativ înalt de prelucrare. Această alegere s-ar

⁶³⁾ Teorema lui Stolper - Samuelson, "Protection and Real Wages", *Review of Economic Studies*, vol. 9, 1941.

⁶⁴⁾ Acestea controverse sunt prezentate în Cortes O. și Jean S. "Disparités des salaires et échange internationale; le cas des Etats-Unis". *La lettre du CEPFI*, nr. 124, februarie 1994, p. 1-4.

⁶⁵⁾ Pentru Revanga sau Murphy și Welch schimbul internațional s-ar traduce, în Statele Unite, prin scăderea ocupării și scăderea remunerării salariale concentrată, în special asupra locurilor de muncă cel mai puțin calificate. Revanga A. "Exporting Jobs: The Impact of Import Economics", CVII, februarie 1992, Murphy K. Welch F. "The Structure of Wages". *The Quarterly Journal of Economics*, CVII, februarie 1992.

⁶⁶⁾ Pentru Lawrence și Slaughter care căuta să măsoare impactul schimburilor asupra salariailor, comerțul internațional nu va fi jucat nici un rol, din 1979, într-o creștere a inegalității salariale în Statele Unite. Kart ajunge la aceeași concluzie. Lawrence R., Slaughter M. "Trade and U.S. Wages: Great Sucking or Small Hiccup?" *Brooking Papers on Economic Activity: Microeconomics*, 1993. Katz L. "Understanding Recent Changes in the Wage Structure", NBER, Reporter, iarnă 1992.

⁶⁷⁾ Oliveira-Martin J. "Market Structure, International Trade and Relative Wages", OECD, Working paper, nr. 134, 1993. Wood A. Reconsidered", *Weltwirtschaftliches Archiv*, 1992. Aceste două articole sunt citate în articolul lui Cortes și Jean.

⁶⁸⁾ Maurice Allais a luat poziție în favoarea unei protecții rezonabile a economiei comunitare și împotriva unui liber-schimb integral, nu numai față de TECE dar și față de țările care practică un "dumping social". A se vedea textul expunerii sale, cu ocazia audierii sale de către delegația pentru Comunități a Adunării Naționale, 6 octombrie 1993 în "Rapport présenté au nom du Conseil Économique et Social, de Renouvin B. Les relations économiques entre la France et l'Europe Centrale et Orientale". Sedința din 26-27 aprilie 1994, *Journal Officiel*, nr. 12, 1994.

baza pe intensitatea dotării lor în factorul muncă calificată de care dispun cu relativă abundență. Această opțiune ar ridica obstacolele din calea comerțului întreținut de Vest, pentru că ea vizează producțile al căror schimb nu ar avea impact sau ar avea un impact slab asupra remunerării și volumului de muncă calificată în economiile vest-europene.

Totuși, această opțiune reclamă de asemenea o puternică intensitate a capitalului. De aceea, ea nu pare realistă, în cazul TECE, ținând cont de insuficiența relativă a factorului capital și în starea actuală caracterizată de o slabă capacitate de finanțare și de atractivitatea lor medie față de investițiile străine.⁶⁹⁾ În aceste condiții, opțiunea TECE riscă să se reducă la o strategie de inserție internațională bazată pe devalorizarea mâinii lor de lucru și pe o glisare către specializări puțin favorabile, cu conținut redus de valoare adăugată. Această dinamică a specializării TECE ar conduce atunci la o concurență directă a modului de inserție internațională a țărilor mediteraneene.

Observații statistice referitoare la o perioadă recentă (1990-1992) confirmă ipoteza acestei strategii axate pe câștigarea

de noi avantaje comparative către producții cu grad redus de prelucrare. Aceste observații se referă îndeosebi la schimburile de produse textile pentru care TECE și TM apar pe poziții tot mai concurențiale.⁷⁰⁾

Examinarea evoluției punctelor forte și a punctelor slabe ale schimburilor pe secțoare de producție a TECE relevă că sectorul de producție textile împreună cu sectorul siderurgie au cunoscut cea mai puternică progresie a indicatorului de avantaj comparativ, indicator calculat pe baza băncii de date CHELEM (2,2 în 1990, 6,3 în 1992).⁷¹⁾ Ori, sectorul textile constituie una din rarele poziții forte în schimburile țărilor mediteraneene. Acestea din urmă beneficiază, pentru acest sector, de avantajul comparativ cel mai ridicat.⁷²⁾

Studiul ratelor de creștere a schimburilor, pe trei ani, plecând de la cifrele furnizate de CHELEM arată că rata de creștere a exportului de textile al TECE cu destinația țărilor europene (CEE+AELS) a fost de +74%, iar a țărilor mediteraneene de +22%. Cum rata medie a importurilor țărilor europene a fost de +12%, ponderea exportului de textile provenind din TECE, în importurile totale europene a progresat mai rapid, decât aceea a exporturilor venind din țările mediteraneene (tabelul nr. 3).

⁶⁹⁾ CEPPII, *Economie mondiale 1990-2000: l'impératif de croissance, paragraful 3.5., "Scénarios de croissance et besoins de financement" în capitolul 3 "Est: entre désintégration et renouveau"* Economică, 1992, p. 252-265.

⁷⁰⁾ TECE și TM beneficiază, din partea Comunității, practic de aceeași acorduri preferențiale, în materie de importuri comunitare de produse textile. Să ne amintim că aceste importuri sunt reglate de trei categorii de aranjamente: acordurile bilaterale AMF, celelalte acorduri bilaterale non AMF, acordurile preferențiale CEE, TECE, TM. Conform Galloway D. "L'achèvement du marché intérieur pour le régime à l'impostation des produits textiles dans la Communauté: politique de la force ou de la dissuasion". *Revue du Marché commun et de l'Union européenne*, nr. 379, iunie 1994, p. 362-371.

⁷¹⁾ Justificarea metodologiei de construire a acestui indicator de specializare internațională este prezentată în Lafay G. "Les indicateurs de spécialisation internationale", Document de travail du CEPPII, nr. 88, 1 ianuarie 1988. Pentru aplicații recente ale acestui tip de indicator: Lafay G., Herzog C. et alii, *Commerce international: la fin des avantages acquis*, Economică, 1989, p. 195-291.

⁷²⁾ Indicatorul de avantaj comparativ pentru sectorul textile în Africa de Nord (Algeria, Tunisia, Maroc, Egipt) este de 19,7 în 1992 (19,1 în 1990). Pentru Turcia: 56,4 (54,5), pentru Israel 8,5 (8,3).

Tabelul nr. 3
Ponderea TECE și a țărilor mediteraneene (TM) în importurile totale ale sectorului textile al CEE și AELS (în %)

	TECE	TM
1990	2,46	5,68
1991	2,98	5,67
1992	3,80	6,16

Sursa: calculele noastre după CEPPII, baza de date CHELEM 1994

TECE nu se substituie încă, țărilor mediteraneene pe piața europeană, în sectorul textile. Ele se apropiu totuși rapid de nivelul rivalelor lor mediteraneene. Acestea din urmă, având în vedere ritmul de creștere a schimburilor Est-Vest pot să se temă de o returnare a schimburilor în avantajul TECE și în detrimentul debușelor lor tradiționale pe piața europeană.

Analiza unei alte surse statistice decât banca CHELEM întărește observațiile

precedente.⁷³⁾ Ea subliniază, în special că România este aceea care a cunoscut dintre cele cinci țări TECE rata de creștere cea mai ridicată a exporturilor sale având ca destinație țările industrializate și în special țările în curs de dezvoltare, în 1992 și 1993. Raportul Comisiei economice pentru Europa notează că creșterea exporturilor românești rezultă "dintr-o foarte puternică creștere a exporturilor de textile, de îmbrăcăminte și de produse de industrie ușoară: mai mult de 50% în doi ani". Acesta subliniază că, "creșterea rapidă a exporturilor românești intensive în factorul muncă presupune ideea că nivelul redus al remunerării salariailor (exprimat în dolari) a contribuit în largă măsură la creșterea vânzărilor în străinătate.⁷⁴⁾ În fapt, România este țara din Europa de Est care se caracterizează prin cel mai redus nivel și cea mai slabă creștere a salariului mediu exprimat în dolari, între 1991 și 1993 (tabelul nr. 4).

Tabelul nr. 4

Salariul mediu lunar, în dolari, 1991-1993

	Nivel			Variație	
	1991	1992	1993 ^x	92/91	93/91
Bulgaria	58	70	122	21	110
Cehoslovacia	128	163	235 ^{xx}	27	84
Ungaria	240	278	320	13	33
Polonia	166	214	220	29	32
România	98	66	85	-33	-13

Sursa: Comisia economică pentru Europa a ONU, 1994, p. 100

x) iunie

xx) Republica Cehă.

Din cauza creșterii TECE pe piețele europene și în curs de dezvoltare, țărilor mediteraneene sunt confruntate cu o concurență nouă. Ele nu beneficiază de avantaje comparative, în termeni de cost relativ

al măinii de lucru, pentru că datele brute arată că salariile medii manufacturiere ale TECE și țărilor mediteraneene sunt de același ordin de mărime.⁷⁵⁾ Ele nu dispun nici de avantaje relative în nivelul global de

⁷³⁾ United Nations Economic Commission for Europe, *Economic Survey of Europe in 1993-1994*, New York, Genève, 1994, p. 92-109.

⁷⁴⁾ Idem, p. 99.

⁷⁵⁾ Sgard J. "L'Europe de l'Est va-t-elle évincer le Sud méditerranéen?", *La lettre du CEPPII*, nr. 115, iulie 1993, p. 4.

formare a măinii lor de lucru în virtutea unei mai slabe dezvoltări a învățământului superior și tehnic comparativ cu TECE.

O aprofundare a specializării TECE în sectoarele de producție în care sunt în concurență directă cu țările mediteraneene (textile, îmbrăcăminte, chimie, neferoase) s-ar traduce, pentru acestea din urmă, prin returnări de schimburi. Această returnare comercială ar veni să agraveze dificultățile cu care sunt confruntate, de la sfârșitul anului '70, țările zonci mediteraneene în procesul lor de dezvoltare industrială.⁷⁶⁾

O strategie activă de inserție a TECE în cadrul economiei mondiale trebuie să se sprijine pe dezvoltarea sectoarelor de producție care fac obiectul celei mai puternice internaționalizări. Sectorul textile face parte din aceste sectoare pentru că schimburile sale vor reprezenta, în anul 2000, 30% din piața mondială a textilelor. Activitatea textile se va clasa pe poziția a doua,

pentru gradul său de deschidere a schimburilor, după electronică și chiar înaintea mecanicii și a producției de vehicule.⁷⁷⁾

Sectorul textile este chiar exemplul unei activități în care intensitatea factorului muncă favorizează economiile a căror strategie se bazează pe costuri salariale slabe. În pofida acordurilor multifibre, de localizarea producției textile în țările cu cost redus al măinii de lucru explică intensificarea schimburilor acestui sector.

TECE, valorificând intensitatea dotării lor cu factor de muncă calificată și slab remunerată în cursul schimbului pot spera să iasă în beneficiu, prin localizarea de noi activități. Acestea, determinate de dotări factoriale, conform teoriei neoclasiche Heckscher-Ohlin vor reprezenta o concurență directă căreia țările mediteraneene, dar și alte țări recent industrializate vor trebui să-i facă față în anii ce vor urma.

Concluzii

Adâncirea integrării comerciale și instituționale a TECE cu partenerii lor naturali din Europa de Vest, începând din 1990, le-a permis accelerarea liberalizării comerțului lor exterior și inserția economiei lor în cadrul economiei mondiale.

Dacă întărirea relațiilor Est-Vest prezintă avantaje politice și economice de necontestat: ancorarea țărilor din Est la sistemul democratic, sinergia între o piață de aproape 100 milioane de consumatori în Est și de 275 de milioane în Vest (CEE+AELS) presupune în același timp anumite riscuri de natură geopolitică.

La nivelul țărilor europene, pericolul constă într-o glisare a centrului economic de gravitație al Comunității. Ponderea, în schimburile comerciale ale TECE, a Germaniei reunificate și a Austriei, în curând membră a Uniunii Europene, antrenează

un dezechilibru al relațiilor comerciale ale Comunității, în favoarea țărilor care au o frontieră orientală cu TECE.

Această situație riscă să aibă consecințe politice și să antreneze tensiuni între partenerii europeni. Astfel, se manifestă dezacordurile în politica comunitară în privința TECE, Germania și Franța neîmpărțând aceleași viziuni asupra viitorului Europei și inserției TECE.

Germania încurajează liberalizarea comerțului și largirea comunității către Est. Franța, în ceea ce o privește, apare ezitantă în privința liberalizării schimburi și reticentă în privința largirii comunității. În schimb, ea este mai activă în domeniul politic, cu proiectul său de Confederație Europeană sau de Pact European pentru Stabilitate. Ea încearcă astfel să dispute pe teren politic dominația economică a Ger-

⁷⁶⁾ Lazay G. Herzog C. et alii, *Commerce international: la fin des avantages acquis*, Economica, 1989, p. 276.

⁷⁷⁾ CEPII, *Economie mondiale 1990-2000: l'impératif de croissance*, Economica, 1992, p. 388.

maniei în Europa centrală și de Est.⁷⁸⁾

În ceea ce privește TECE, după speranțele puse într-o apropiere de țările din Vest apar deziluziile, în fața măsurilor protecționiste ale zonei occidentale și a obsta-colelor în calea adeziunii lor rapide în cadrul Comunității.

Această dezamăgire poate fi o ame-nințare grea pentru procesul de democratizare dacă este exploatață de către partidele de inspirație neo-comunistă care au ca sarcină canalizarea, captarea și amplificarea nemulțumirii provocate de consecințele sociale ale tranzitiei.⁷⁹⁾ Astfel, Președintele Republicii Polonia Lech Wałęsa declară primului ministru francez, E. Balladur la 1 iulie 1994: "Dacă nu ne unim cu Vestul la timp, Estul ne va ajunge din urmă".⁸⁰⁾ Deficitele comerciale ale Estului față de Vest încurajează lobby-urile anumitor categorii sau partide naționaliste în revendicările lor protecționiste. Aceste grupuri de interes reclamă o ridicare a nivelului barierelor tarifare față de țările din Vest cu care deficitile comerciale se adâncesc; se întrebă, tot mai deschis, asupra necesității adâncirii integrării cu țările din Vest, integrare care, după ele s-ar face în detrimentul intereselor economice naționale și nu ar fi decât în profitul economiilor occidentale.⁸¹⁾

⁷⁸⁾ Landau A, "Les espaces régionaux en Europe centrale et orientale: la quadratation française, 1993, p. 41-63.

⁷⁹⁾ După tipologia lui Mink care distinge partide consensuale, partide care pun accentul pe mecanisme de reglare, partide portavoce al intereselor sociale și sau naționale și partide competitiviste pentru care economia este prima și politica este pe poziția a doua. Mink G. "Les partis politiques de l'Europe centrale post communiste: état des lieux et essai de typologie", *L'Europe centrale et orientale, La Documentation française*, 1993, p. 13-23.

⁸⁰⁾ Citat de către Lavigne M. "L'Union européenne, toujours plus vers l'Est?", *Le Monde Diplomatique*, septembrie 1994, p. 20-21.

⁸¹⁾ Cf. dossier de la revue *Politique Etrangère: Est, le temps des nations*. Printemps, 1994.

⁸²⁾ Balta P. "En Méditerranée, une coopération semée d'embûches", *Le Monde Diplomatique*, octombrie 1994, p. 23.

⁸³⁾ Mezdour S. "Les associés de la CEE entre préférence commerciale et préférence communautaire", *Revue du Marché commun et de l'Union européenne*, nr. 375, februarie 1994, p. 114-117.

⁸⁴⁾ Țările lumii a treia mediteraneene cuprind țările Maghreb (Algeria, Maroc, Tunisia) și din Estul Bazinului mediteranean (Egipt, Israel, Turcia) cărora se adaugă Iordania, Siria, Liban, Cipru, Malta și fosta Iugoslavia.

⁸⁵⁾ Comunicare făcută de către Comisia de pe lângă Consiliul pentru o politică mediteraneană reînnoită, document SEC (89) 1961 din 25 noiembrie 1989, publicație a CEE.

Pentru țările mediteraneene, apropierea instituțională dintre TECE și țările din Vest riscă să se facă în detrimentul cooperării tradiționale dintre Comunitate și țările mediteraneene, în timp ce această cooperare însăși este deja "semănătă cu capcane"⁸²⁾ și rezultatele sale sunt decepționante.⁸³⁾

O primă criză de încredere se manifestă odată cu lărgirea CEE cu Spania și Portugalia. O integrare mai accentuată a economiilor din Est în spațiul european ar risca să marginalizeze ceva mai mult țările mediteraneene în special țările Maghreb.

Confruntate cu schimburi deficitare cu Vestul și cu o datorie masivă, țările mediteraneene se găsesc în fața riscului unei exploatari a nemulțumirii populației de către partidele de inspirație islamică. Agravarea dezechilibrelor economice și sociale între țările lumii a treia mediteraneene⁸⁴⁾ și Comunitate ar avea consecințe grave pentru aceasta din urmă. Responsabilitățile comunitare au conștiința acestui fapt. Intr-adevăr, ei afirmă "convingerea lor că proximitatea geografică și intensitatea raporturilor de orice natură fac din stabilitatea și prosperitatea țărilor lumii a treia mediteraneene elemente esențiale pentru Comunitatea însăși (...). În sens larg este în joc, securitatea Comunității".⁸⁵⁾

Comunitatea europeană este în centrul unui proces regional de integrare comercială și instituțională a țărilor Europei de Nord (adeziunea celor patru țări membre AELS), ale Europei de Est (asocierea cu TECE) și a țărilor Bazinului mediteranean (cooperarea cu Țările Mediteraneene - TM). În cadrul unei noi diviziuni internaționale a muncii, această integrare riscă să se traducă prin dezechilibre majore în chiar cadrul comunității și printr-o competiție exacerbată între țările Europei de Est

și țările mediteraneene. Dar această integrare poate, de asemenea să apară ca un mijloc de restructurare eficace a aparatului productiv al acestor țări și ca un factor de inserție stabilă a acestor economii în cadrul sistemului multilateral de schimburi. Adică, dincolo de interesul unei abordări a schimburilor bilaterale UE-TECE se impune necesitatea de a ne teme, plecând de la o concepție globală, de mizele economice și politice scontate din relațiile triilaterale UE-TECE-TM.